

Tatjana Vujović, Mihajlo Mijanović¹

Univerzitet Crne Gore

Filozofski fakultet

Nikšić

mihajlom@ac.me

Originalni naučni rad

UDC 343.915:316.356.2

DOI 10.7251/SOCSR1306033V

prihvaćeno: 5. 9. 2013.

Stavovi delinkvenata o ponašanju roditelja u periodu ranog djetinjstva

Abstract

This paper examines the structure of the underage delinquents' opinions on the perceived behavior of their parents. The juvenile delinquents commented on the behavior of their mothers and fathers according to a specially constructed non-standardized questionnaire. Particular features of each delinquent's estimation were important for the definition of those aspects of parental behavior which are significant for the appearance of delinquency in their children. Factor-scale achieved by the application of the Basic Components Methods indicated that emotional neglect by the mother, aggressiveness by the father, and inconsistent discipline exercised by the mother are crucial aspects of parental behavior according to which future delinquency can be predicted. These results lead to a conclusion that the perception of negative parental behavior towards the children in the period of early childhood is central to the appearance of delinquency in the period of adolescence.

Key words: *juvenile delinquents, aspects of parental behavior, aggression, adolescence, emotional neglect.*

Apstrakt

Glavni cilj ovog istraživanja bio je utvrditi faktore i strukturu faktora koji su doprinjeli javljanju maloljetničke delinkvencije. U tu svrhu poslužili su stavovi (iskazi) delinkvenata o ponašanju svojih roditelja u periodu ranog djetinjstva.

U istraživanju je učestvovalo 115 maloljetnih delinkvenata starosne dobi od 15 do 18 godina. Roditeljsko ponašanje procjenjivano je na osnovu samoiskaza njihove djece. Maloljetni delinkventi su ocjenjivali ponašanje svojih majki i očeva putem

¹ Tatjana Vujović, asistent, Mihajlo Mijanović, redovni profesor, Filozofski Fakultet, Nikšić, e-mail: mihajlom@ac.me

specijalno konstruisanog upitnika. Na osnovu rezultata dobivenih putem faktorske analize, te ortogonalne rotacije faktora (Varimax Kajserove normalizacije), može se konstatovati, zaključiti, pa i generalisati da je agresivnost oca, emocionalno zanemarivanje od strane majke i nekonzistentan disciplinski stil majke primarni faktori u javljanju maloljetničke delinkvencije.

Ključne riječi: *maloljetni delinkventi, dimenzije roditeljskog ponašanja, agresija, adolescencija, emocionalno zanemarivanje.*

Uvod

Pored mnogobrojnih faktora koji utiču na formiranje ličnosti djeteta, u novije vrijeme u sociološko-psihološkoj literaturi ističe se važnost ponašanja roditelja prema djeci kao značajnog faktora u razvoju ličnosti djeteta. Važno je razmotriti ponašanje roditelja prema djeci u periodu ranog djetinjstva te utvrditi kauzalnost s poremećajem u ponašanju u periodu adolescencije. Belsky² je prvi istakao kako je uticaj roditeljskog ponašanja na razvoj djeteta rezultat procesa u kojem učestvuju višestruke unutarporodične i vanporodične determinante. Samo roditeljsko ponašanje je kompleksno i nema jednostavnih odgovora na pitanja kako se ponašati prema djeci različite dobi u različitim situacijama. U dosadašnjim istraživanjima potvrđena je povezanost zasebnih dimenzija roditeljskog ponašanja s dječijim funkcionisanjem. Autor Pettit i saradnici³ u longitudinalnoj studiji proučavali su uticaj bihevioralne i psihološke kontrole roditelja na pojavu problema u ponašanju.

Ustanovili su kako psihološka kontrola koju sprovodi majka koja se ogleda u strogom načinu disciplinovanja djeteta utiče na razvoj eksternalizovanih problema (delinkventnoga ponašanja) naročito kod djevojčica u ranoj adolescenciji, te na razvoj anksioznosti, depresivnosti i delinkventnoga ponašanja u kasnijoj adolescenciji. Nedostatak bihevioralne kontrole od strane roditelja povezan je s eksternalizovanim problemima poput: impulzivnosti, agresivnosti, delinkvencije i upotrebe opojnih sredstava⁴. Patterson i suradnici⁵ utvrdili su da su nekonzistentno

² Jay Belsky, *The determinants of parenting : A process model*. Child Development, 1984.No. 55, 83-96.

³ Gregory S.Pettit, Robert D. Laird, Kenneth A. Dodge, Elizabeth Bates & Michael M. Criss, „Antecedens and behaviour – problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence“, *Child Development*, 2001. No.72 (2), 583-598.

⁴Brian K. Barber, Eric J. Olsen & Shobba C. Shagle, „Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors“, *Child Development*, 1994. No. 65, 1120-1136. Brian K. Barber, *Parental psihychological control : Revisiting a neglected construct*. Child Development, 1996. No. 67, 3296-3319.

disciplinovanje i neadekvatna kontrola i nadgledanje djeteta, najbolji prediktori delinkvencije.

Jedna od prvih i danas najuticajnijih teorija koja je nastojala da objasni povezanost roditeljskog ponašanja i psihosocijalnih poremećaja kod adolescenata jeste Ronerova teorija roditeljskog prihvatanja i odbacivanja (Parental Acceptance and Rejection Theory - PART). Ova teorija pokušava da predvidi i objasni uzroke i posljedice roditeljskog ponašanja na dimenziji emocionalne topline, na čijem jednom kraju se nalazi prihvaćenost, a na drugom odbačenost djeteta.⁶ Prema ovoj teoriji roditeljsko odbacivanje ima snažne negativne posljedice, naročito kada je od individue opaženo na ponašanje i ličnost djece, kao i na funkcionisanje ličnosti odraslog koji za sebe kaže da je bio "odbačeno" dijete. Prihvatanje (ljubav) i odbacivanje (nedostatak ljubavi) su glavni predskazivači psihosocijalnog razvoja djece. Teorija roditeljskog prihvatanja-odbacivanja predviđa da roditeljsko odbacivanje ima negativne uticaje na psihološku prilagođenost i bihevioralno funkcionisanje (ponašanja djece). Prema PART-u, roditeljsko prihvatanje-odbacivanje čini bipolarnu dimenziju emocionalne topline roditeljstva, sa roditeljskim prihvatanjem na pozitivnoj strani kontinuuma i roditeljskim odbacivanjem na negativnoj strani. Jednu stranu kontinuuma obilježava roditeljsko prihvatanje, koje se odnosi na toplinu, privrženost, brigu, utjehu, podršku, njegu ili prosto ljubav koju djeca mogu osjetiti od roditelja.

Druga strana kontinuuma obilježena je roditeljskim odbacivanjem, koje predstavlja uzmicanje od navedenih osjećanja i ponašanja i prisustvo širokog dijapazona fizički i psihički štetnih oblika ponašanja i afekata. Roditeljska privrženost može se ispoljavati fizički (grljenje, ljubljenje, milovanje) i verbalno (pohvala, kompliment, govorenje lijepih stvari o djetetu. (šema 1). Ova ponašanja kao i briga, podrška i njega definišu bihevioralne izraze roditeljskog prihvatanja. Roditeljsko odbacivanje se manifestuje na dva načina: agresivnim ponašanjem i zanemarivanjem. Agresivni roditelji svoje neprijateljstvo mogu ispoljavati fizički (udaranje djeteta, guranje, štipanje, bacanje stvari) i verbalno (sarkazam, kletve, ismijavanje, vika, govorenje ponižavajućih i uvredljivih riječi djetetu). Indiferentni roditelji su fizički i psihički udaljeni od djece. Skloni su da budu neodgovorni prema dječijim fizičkim i emotivnim potrebama. Takvi roditelji skloni su da poklanjaju malo pažnje djeci i da provode minimum vremena sa njima. Često zaboravljaju obećanja koja su dali svojoj djeci, i ne primijete druge potrebe koje su neophodne za razvoj njihove djece.

Istraživanja u Americi potvrđuju da se odbacivanje može uplesti u čitav niz psihijatrijskih bolesti i poremećaja u ponašanju uključujući: neuroze, šizofreniju, psihosomatske bolesti, alergije, delinkvenciju, probleme sa školom, mucanje,

⁵ Gerald R. Patterson , John B. Reid & Thomas J. Dishion, *Antisocial Boys. A social internacional Approach*, Eugene : Castalia Publising Company, 1992. Vol.4.

⁶ Ronald P. Rohner, Byungchai C.Hahn & Evelyn C. Rohner, *Social –class differences in perceived parental acceptance – rejection and self evaluation among Korean –American Children*. Behavior Science Research, 1980. No. 15, 55-56.

poremećaj slike o vlastitom tijelu, itd. Obimno međukulturološko istraživanje tokom 45.godina pokazuje da se roditeljsko odbacivanje može ispoljavati na četiri načina i to: 1. emocionalna hladnoća i ravnodušnost; 2.neprijateljstvo i agresivnost; 3.indiferentnost i nemarnost; 4.nedefinisano odbacivanje.⁷ Pojedinci mogu subjektivno doživjeti roditeljsko odbacivanje u vidu nedefinisanog odbacivanja. Nedefinisano odbacivanje odnosi se na osjećanje da ih roditelji ne vole ili ne brinu o njima, a da nužno nema objektivnih indikatora da su roditelji hladni i ravnodušni, neprijatni i agresivni ili indiferentni.

Schema 1. *Ponašanje roditelja prema djeci na dimenziji emocionalne topline* (Rohner)

Prihvatanje		Odbacivanje		
Ljubav		Agresivnost		Zanemarivanje
Fizički	Verbalno	Fizički	Verbalno	Nema kontakta
Poljubac	Pohvala	Udarac	Psovanje	Ne obraćanje pažnje na dječije potrebe.
Zagrljaj	Kompliment	Šamar	Kletve	Fizička i psihička odsutnost
Milovanje Dodir	Govorenje lijepih riječi djetetu i o djetetu	Štipanje grebanje Šutiranje	Sarkazam ponižavanje	Indiferentnost
Igranje sa djetetom	Pjevanje pjesmica	Guranje	Govorenje besmisle nih riječi o djetetu	Ignorisanje
Gledanje u oči djetetu	Pričanje priča	Čupanje	Ismijavanje	Izbjegavanje

Cilj istraživanja je ispitati latentnu i manifestnu strukturu stavova maloljetnih delinkventa o ponašanju svojih roditelja u periodu odrastanja. Riječ je o prepoznavanju latentnih struktura tj. faktora koji objedinjuju manifestno roditeljsko ponašanje prema svojoj djeci, koja su evidentirana od nadležnih službi kao delinkventi.

Pretpostavka je da fizičko i verbalno zlostavljanje maloljetnika od strane oba roditelja najviše doprinosi pojavi eksternalizovanih problema u ranoj adolescenciji. Zapostavljanje i odbacivanje djece, odsustvo ljubavi i pozitivnih

⁷ Ronald P. Rohner, *Handbook for the study of parental Acceptance and rejection*, Measurement of parental Acceptance - Rejection Center for the study of parental Acceptance and Rejection, USA: The University of Connecticut Storrs, CT., 06268.1984.

emocija, nedosljednost i neispunjena obećanja prema djeci, generišu i koreliraju sa delinkventnim ponašanjem adolescenata.

Metod

Uzorak ispitanika

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 115 maloljetnih delinkvenata. Svi ispitanici ovog istraživanja bili su adolescent starosne dobi od 15. do 18. godina. U ispitivanju je učestvovalo 88 muških i 27 ženskih. Uzorak su činili maloljetni delinkventi koji se nalaze na evidenciji Centra za Socijalnu rad Opštine Podgorica i to: maloljetni delinkventi kojima je izrečena vaspitna⁸ mjera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva, kao i maloljetni delinkventi kojima je izrečena zavodska vaspitna mjera.

Mjerni instrument

Osnovni instrument istraživanja bio je upitnik, koji je konstruisan za potrebe obimnog sociološkog istraživanja na prostoru Crne Gore. Primarna namjena upitnika je ispitivanje stavova maloljetnih delinkvenata tj. njihovo viđenje i doživljavanje prihvaćenosti-odbačenosti od strane roditelja. Fundament za izradu upitnika poslužili su modeli: Pari⁹, Gradir.¹⁰ Skala percepcije roditeljskog ponašanja iz ovog upitnika poslužila je za ispitivanje strukture stavova percipiranog ponašanja roditelja. (Tablela 1). Skala sadrži 20 pitanja-čestica raspoređenih u dvije subskale. Ispitanik na skali Likertova tipa od 5 stepeni opisuje način na koji se njegova majka ili otac odnosi prema njemu. U primjeru ti modaliteti su bili sledeći:

⁸ Postoje tri grupe vaspitnih mjera koje se mogu izreći maloljetnim delinkventima a to su: disciplinske mjere, mjere pojačanog nadzora i zavodske mjere.

⁹ Earl S. Schaefer, *Development of a parental attitude research instrument*, Baltimore:Child Development, 1958. No. 29, 339–361.

¹⁰ Goran Knežević, "Mjerenje i porodično funkcionisanje - predlog novog instrumenta", *Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju*, Beograd: Filozofski fakultet, br.1 (1994) : 251-257.

Tabela 1. 1. *Skala percepcije roditeljskog ponašanja upotrijebljena u istraživanju*

Skala percepcije roditeljskog ponašanja	Potpuno se slažem	Uglavnom se slažem	Neodlučan (na) sam	Uglavnom se ne slažem	Uopšte se ne slažem
1. Emocionalna distanciranost majke					
2. Neželjeno dijete od strane majke					
3. Dijete kao „teret“ (majka)					
4. Indiferentnost majke					
5. Zanemarivanje od strane majke					
6. Nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (majka)					
7. Igra sa djecom oba roditelja					
8. Fizičko zlostavljanje od strane oca					
9. Strogost oca					
10. Fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja					
11. Manipulativnost roditelja prema djeci					
12. Popustljivost od strane oca					
13. Višednevno napuštanje djece oba roditelja					
14. Strogost majke					
15. Popustljivost od strane majke					
16. Fizičko zlostavljanje od strane majke					
17. Neispunjavanje obećanja oba roditelja					
18. Nedosljednost majke					
19. Zanemarivanje od strane oca					
20. Nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (otac)					

Koeficijent unutarnje pouzdanosti Cronbach-alpha na cijelom uzorku ispitanika iznosio je $\alpha=.80$. Za subskalu procjena roditeljskog ponašanja majke, koja uključuje 10 čestica, koeficijent pouzdanosti iznosi $\alpha=.89$, a za subskalu procjena roditeljskog ponašanja oca, koja također uključuje 10 čestica koeficijent pouzdanost iznosi $\alpha=.88$.

Postupak

Nakon dobijene saglasnosti od nadležne institucije, ispitivanje maloljetnih delinkvenata je sprovedeno u više navrata u prostorijama Centra za socijalni rad Opštine Podgorica i Zavoda za vaspitanje i obrazovanje „Ljubović ” u Podgorici. Glavni razlog relativno dužeg perioda u prikupljanju podataka uslovljen je neredovnim dolaskom na tretman maloljetnika kojima je izrečena vaspitna mjera pojačanog nadzora. Nakon objašnjenja svrhe ispitivanja, garantovanja diskrecije i motivisanja ispitanika za saradnju, prešlo se na primjenu instrumenta. Ispitanicima je na početku sata predviđenog za provođenje istraživanja detaljno, jasno, glasno, razumljivo, objašnjeno i pojašnjeno popunjavanje upitnika. Upitnik su popunjavali samostalno, u uslovima individualnog testiranja. Ispitivanje jednog ispitanika trajalo je oko 1h. Maloljetni delinkventi su često davali objašnjenja odgovora u upitnicima i tražili objašnjenja za pojedina pitanja, što je produžavalo vrijeme ispitivanja.

Rezultati

Dobijeni iskazi od 20 čestica koji opisuju percipirano ponašanje roditelja podvrgnuti su faktorskoj analizi. Na bazi faktorskih pokazatelja perceptivno ponašanje roditelja može se analizirati generalno i strukturalno. U tabeli br.2 prikazani su karakteristične vrijednosti λ , relativna veličina karakterističnih vrijednosti tj. procenat zajedničke varijance kao i kumulativne varijance. Kriteriji relevantnih faktora određen je na osnovu veličine $\lambda \geq 1$. Na bazi 20 manifestnih varijabli (čestica) ekstrahovano je 5 faktora. Kako se vidi prva dva faktora kvantitativno i strukturalno jasno su definisana od strane manifestnih varijabli. Prema rezultatima prikazanim u tabeli br.1. zajednička varijanca ekstrahovanih 5 faktora iznosi približno 71 % ostatak tj. 29% pripada faktorima koji nijesu statistički relevantni. Dvadeset manifestnih varijabli redukovano je na 5 latentnih dimenzija ili faktora, od kojih su posebno inepretabilna prva dva odnosno tri.

Tabela br 2. *Karakteristični korjenovi i procenat varijance*

Karakteristične vrijednosti $\lambda \geq 1$	Procenat zajedničke Varijance	Kumulativna varijanca
4.97	24.87	24,87
4.57	22.83	47,70
2.02	10.12	57,82
1.36	6.82	64,64
1.21	6.09	70.73
Suma	70.73	-

Da bi smo potpunije sagledali pravo značenje dobijenih faktora razmotrili smo i komunalitete.¹¹ (Tabela br.3) Dobijeni komunaliteti su visoki, pa se može reći

¹¹ Komunaliteti označavaju korelacije pojedinačnih varijabli i faktora

da je doprinos svake varijable sistemu kriterija visok. Iz tabele br.3 zapaža se da sistemu kriterija najviše doprinose varijable koje govore o fizičkom zlostavljanju djece od strane oba roditelja i fizičkom zlostavljanju djece od strane oca. Ovako visoki komunaliteti se mogu objasniti većim brojem varijabli koje opisuju fizičko zlostavljanje djece. Visok doprinos imaju i ostale varijable koje opisuju percipirano ponašanje majke u smislu emocionalne ravnodušnosti, neželjenosti djece i njene indiferentnosti. Najmanji komunalitet ima varijabla 29 koja govori o učestvovanju roditelja u igri sa djecom. Nizak komunalitet ove varijable se može pripisati nekim statističkim razlozima, odnosno izboru varijabli koje reprezentuju ove faktore.

Tabela br.3 Komunaliteti varijabli (Communalitie)

Varijable	Initial	Extraction
1. Emocionalna distanciranost majke	1.000	.503
2. Neželjeno dijete od strane majke	1.000	.529
3. Dijete kao „teret“ (majka)	1.000	.739
4. Indiferentnost majke	1.000	.858
5. Zanemarivanje od strane majke	1.000	.866
6. Nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (majka)	1.000	.657
7. Igra sa djecom oba roditelja	1.000	.786
8. Fizičko zlostavljanje od strane oca	1.000	.810
9. Strogost oca	1.000	.732
10. Fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja	1.000	.716
11. Manipulativnost roditelja prema djeci	1.000	.671
12. Popustljivost od strane oca	1.000	.589
13. Višednevno napuštanje djece oba roditelja	1.000	.699
14. Strogost majke	1.000	.750
15. Popustljivost od strane majke	1.000	.746
16. Fizičko zlostavljanje od strane majke	1.000	.703
17. Neispunjavanje obećanja oba roditelja	1.000	.731
18. Nedosljednost majke	1.000	.728
19. Zanemarivanje od strane oca	1.000	.637
20. Nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (otac)	1.000	.704

Extraction Method: Principal Component Analysis.

U tabeli br. 4 prikazana je struktura pet faktora istraženih po principu veličine karakterističnih vrijednosti $\lambda \geq 1$. U cilju objektivnije i lakše interpretacije izvršena je ortogonalna rotacija komponentne matrice poznatu kao **Varimax with Kaiser Normalization**. Varimax solucija u velikom, odnosno najvećem broju

slučajeva pokazala se kao optimalno rješenje faktorizacije, odnosno optimalno rješenje za interpretaciju faktora. Suština Varimax metode je zadržavanje osnovnog principa ortogonalnosti tj. nezavisnosti faktora i maksimalno približavanje odnosno korelaciju manifestnih varijabli sa faktorima. U postupku ostalih faktorizacija izvršena je kosa rotacija faktora poznata kao *Oblimin with Kaiser Normalization*. Nakon sagledavanja svih faktorizacija, ortogonalnih i kosih rotacija, interpretacija, diskusija, polemika i zaključci izvedeni su na osnovu rezultata dobijenih Varimax rotacijom (Tabela br.4.).

Tabela br.4 *Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.*

varijable	Component				
	1	2	3	4	5
1. Emocionalna distanciranost majke	.859	-.028	-.100	.018	-.004
2. Neželjeno dijete od strane majke	.820	.001	-.041	-.233	.130
3. Dijete kao „teret“ (majka)	.811	-.083	-.151	-.016	-.108
4. Indiferentnost majke	.796	.057	-.018	-.254	-.038
5. Zanemarivanje od strane majke	.782	-.103	-.016	-.119	.017
6. Nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (majka)	.698	-.104	.233	.136	-.134
7. Igra sa djecom oba roditelja	-.566	-.290	-.107	.028	-.293
8. Fizičko zlostavljanje od strane oca	-.106	.916	-.004	.118	.033
9. Strogost oca	-.170	.865	-.007	.024	.177
10. Fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja	.048	.832	.361	.178	-.042
11. Manipulativnost roditelja prema djeci	.122	.784	.262	.201	.017
12. Popustljivost od strane oca	.035	-.662	-.202	.263	-.407
13. Višednevno napuštanje djece oba roditelja	.452	.457	.131	.204	.239
14. Strogost majke	-.024	.164	.801	.337	-.051
15. Popustljivost od strane majke	-.164	-.148	-.789	.194	-.155
16. Fizičko zlostavljanje od strane majke	-.201	.220	.713	.226	-.095
17. Neispunjavanje obećanja oba roditelja	-.091	.210	.035	.816	-.092
18. Nedosljednost majke	-.241	.078	.320	.722	.209
19. Zanemarivanje od strane oca	.019	.050	-.160	.119	.813
20. Nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri (otac)	-.012	.174	.139	-.067	.785

Rotation converged in 6 iterations.

Po definiciji prva karakteristična vrijednost tj. faktor ispljuje najviše ukupne varijance. U primjeru $\lambda_1 = 24.87\%$ približno 1/4 ukupne varijance.

Pored varijable "*emocionalna distanciranost majke*" koja je nosilac ovog faktora, značajno je porasla korelacija između prvog faktora i varijabli: "*neželjeno dijete*", "*dijete kao teret majke*", "*indiferentnost majke*", "*zanemarivanje djece od strane majke*", "*nedovoljno posvećeno vrijeme dječjoj igri od strane majke*".

Prvi faktor saturiran je varijablama koje se odnose na negativan odnos majke prema djetetu. Iz navedenog proističe da je stav i odnos majke prema djetetu presudan tj. primaran u formiranju ličnosti. Navedeni rezultati upućuju na zaključak da je uloga majke primarna u formiranju ličnosti djeteta. Zaključak na osnovu konkretnih rezultata implicira krivicu majke u formiranju ličnosti djeteta kao delinkventa. Ipak zaključak u smislu glavnog krivica tj. majke u formiranju delikventnog djeteta je podijeljen sa ulogom oca. Postoji niz faktora koji utiču na negativan odnos majke prema djetetu, ti faktori u ovom istraživanju nijesu sagledavani. Prvi faktor možemo nazvati "***Emocionalno zanemarivanje od strane majke***". Zaključak da je majka jedini krivac u formiranju ličnosti delinkventa ne stoji, čak ni statistički, naime drugi faktor odnosno karakteristična vrijednost iznosi $\lambda_2 = 22.83\%$, što je neznatno manje u odnosu na $\lambda_1 = 24.87\%$.

Zapaža se da je drugi faktor saturiran manifestnim varijablama odnosno iskazima delinkvenata koji ukazuju na "*fizičko zlostavljanje od strane oca*", "*strogost oca*", "*fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja*", "*manipulativnost roditelja prema djeci*", "*popustljivost oca*".

Najveći doprinos u opisivanju drugog faktora imaju prve četiri varijable. Fizičko zlostavljanje od strane oca je nosilac drugog faktora, korelacija sa faktorom je izuzetno visoka i iznosi čak 92.

Interesantno je da je nosilac prvog faktora emocionalna distanciranost od strane majke. Da se primijetiti da je na drugom faktoru i varijabla fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja kao i varijabla suprotna od fizičkog zlostavljanja od strane oca, koja se odnosi na popustljivost oca.

Struktura drugog faktora upućuje na zaključak da maloljetni delinkventi percipiraju učestalo fizičko zlostavljanje od strane oba roditelja, naročito oca. Ovaj faktor možemo nazvati ***fizičko "Zlostavljanje od strane oca"***. Višednevno napuštanje djece od strane oba roditelja podjednako je korelirano sa prvim i drugim faktorom što je prirodno, pa neka posebna interpretacija navedene koreliranosti nije potrebna.

Nakon izvršene Varimax rotacije nije došlo do značajnih promjena u strukturi i veličini koeficijenata na trećem faktoru. Strukturu trećeg faktora čine varijable "*strogost majke*", "*popustljivost od strane majke*", i "*fizičko zlostavljanje od strane majke*". Treći faktor je po strukturi sličan drugom faktoru, naime odnosi se na fizičko zlostavljanje od strane majke. Varijabla popustljivost majke je slučaj kao i popustljivost oca na drugom faktoru. Riječ je o ambivalentnom stavu delinkvenata prema majci koja je kao i otac u slučajevima gdje fizičko zlostavljanje ne daje rezultate, rješenje se traži u u popustljivosti. Delinkventi svoje roditelje doživljavaju u isto vrijeme kao agresivne i popustljive. Ovaj faktor možemo nazvati "***Nekonzistentan disciplinski stil majki***".

Četvrti faktor opisuju neprimjereni vaspitni postupci roditelja. Ovaj faktor možemo nazvati "**Nekontrolirana socijalizacija**". Četvrti faktor okuplja najveći broj tvrdnji koje se odnose na nedosljednost majke u primjeni vaspitnih postupaka i neispunjavanje obećanja od strane oba roditelja. Pošlo se od pretpostavke da je nespunjavanje roditeljskih obećanja tipična karakteristika roditelja koji zlostavljaju djecu. Takvi roditelji često zaboravljaju obećanja koja su dali svojoj djeci i ne prepoznaju potrebe koje su značajne za razvoj djece.

Nakon Varimax rotacije značajno se povećala korelacija između petog faktora i varijabli "*zanemarivanje od strane oca*" i "*nedovoljno vrijeme posvećeno dječijoj igri od strane oca*". Na ovom faktoru su se izdvojile dvije tvrdnje. Prva tvrdnja glasi: "*Otac se nije bavio mojim vaspitanjem i često je odsustvovao od kuće*", a druga "*Smatram da mi je otac posvećivao mnogo manje vremena za igru, nego što je mogao*". Očito je da su ova dva aspekta čvrsto povezana u kompozit percipiranog ponašanja oca na dimenziji zanemarivanja. Zapaža se da je ovaj faktor definisan postupcima oca kao što su: neadekvatan nadzor, nekontrolisana socijalizacija, emocionalno zanemarivanje. Na osnovu sadržaja tvrdnji, ovaj faktor možemo nazvati "**Socijalno zanemarivanje djece od strane oca**".

Sublimirajući dobivene rezultate može se konstatovati da su kvantitativni pokazatelji u tabeli br.4 optimalna potpora za interpretaciju, diskusiju i zaključke. Poštujući veličinu karakterističnih vrijednosti λ estrahovano je 5 faktora (*latetnih dimenzija*) koji determinišu modele ponašanja roditelja maloljetnih delinkvenata. U primeru radi se o: "emocionalno zanemarivanje od strane majke", fizičko zlostavljanje od strane oca", nekonzistentan stegovni stil majke", "nekontrolirana socijalizacija oba roditelja", i "socijalno zanemarivanje od strane oca". Saturacija prve tj. glave komponente sa 20 manifestnih varijabli je vrlo visoka. U primjeru koeficijenti se kreću od (.50 do .87). Konstatacija na osnovu visina koeficijenata bila bi da je riječ o postojanju generalnog faktora zlostavljanja i zanemarivanja maloljetnih delinkvenata od strane oba roditelja.

Diskusija i zaključak

Glavni cilj ovog istraživanja bio je ispitati strukturu stavova maloljetnih delinkvenata o percipiranom ponašanju roditelja u periodu ranog djetinjstva. Maloljetni delinkventi su procjenjivali ponašanje svojih roditelja na skali percepcije roditeljskog ponašanja, koju smo sačinili od 20 pitanja (čestica). S obzirom na prethodno navedeni problem, u daljem će se tekstu komentarisati dobijeni rezultati.

Prema dobijenim rezultatima, može se reći da dimenzija agresivnost oba roditelja ima najveći značaj u predikciji javljanja delinkventnog ponašanja. Sprovedene analize upućuju na zaključak da je agresivnost koja se javlja kod roditelja maloljetnih delinkvenata čest vid usmjeravanja dječijeg ponašanja. U prilog dobijenim rezultatima ovog istraživanja idu i rezultati istraživanja Pattersona

i suradnika¹² gdje se takodje navodi da maloljetni delinkventi često bivaju fizički kažnjavani u periodu djetinjstva.

Jedno od mogućih objašnjenja dobijenih rezultata jeste da povezanost fizičke agresije roditelja i kasnijeg delinkventnog ponašanja, može biti posredovana nizom faktora rizika koji djeluju unutar porodice. Povezanost može biti posredovana kontekstualnim varijablama, kao što su: psihopatološki problemi roditelja, poremećaji bračno-obiteljskih odnosa, loš kvalitet interakcije između roditelja i djeteta. Bračno-porodični konflikti dovode do toga da roditelji svoju bračnu anksioznost prenose na djecu. Agresivno roditeljsko ponašanje kod djece stvara neprijateljski stav, agresiju. Sputavanje ispoljavanja bijesa i povrijeđenosti prema roditeljima vodi ka ispoljavanju agresivnog ponašanja prema vani, često prema vršnjacima. Naime, istraživanja su pokazala da je veoma važan prediktor privrženosti roditeljima, odnos među roditeljima, tj. postojanje sukoba među njima.¹³

U ovom istraživanju utvrđena je takodje značajna važnost emocionalnog zanemarivanja od strane majke u predikciji delinkventnog ponašanja u adolescenciji. Utvrdili smo da djeca koja doživljavaju manje prihvatanja i više odbacivanja od strane majke imaju više eksternalizovanih problema. Emocionalnost je dimenzija roditeljskog ponašanja koja uključuje prihvatanje, pružanje podrške, emocionalne topline. Majka koja doživljava dijete kao teret brigu o djetetu smatra kao nametnutu obavezu. O povezanosti manjka prihvatanja i podrške sa poremećenim razvojnim ishodima kod djece poput povlačenja, agresije, postoje empirijski dokazi.¹⁴ U prilog dobijenim rezultatima ovog istraživanja idu i rezultati istraživanja G. Keresteša¹⁵, gdje se takodje navodi da je sa dječijim agresivnim ponašanjem značajno povezano majčino odbacivanje.

Nadalje, rezultati ovog istraživanja pokazuju da neefektivan vaspitni stil kao dimenzija roditeljskog ponašanja ima takodje značajnu važnost u predikciji delinkventnoga ponašanja. Roditelji sa slabim vještinama disciplinovanja negativno potkrepljuju dječije koersivno ponašanje, kada u postavljanju zahtjeva djetetu koje

¹² Gerald R. Patterson, John B. Reid & Thomas J. Dishion, *Antisocial Boys. A social international Approach*, Castalia Publishing Company, Eugene, 1992. Vol.4.

¹³ Deborah M. Capaldi & Gerald R. Patterson, "Relations of Parental Transition to Boys Adjustment Problems : I. A Linear Hypothesis. II. Mothers at Risk for Transitions and Unskilled Parenting", *Developmental Psychology*, 1991. No. 27, 489-504. Lisa J. Crockett, David J. Eggebeen & Alan J. Hawkins, "Father's Presence and Young Children's Behavioral and Cognitive Adjustment", *Journal of Family Issues*, 1993. No.14, 355-377.

¹⁴ Mark E. Cummings, Patrick T. Davies & Susan B. Campbell, *Developmental Psychopathology Family Processes, Theory, Research and Clinical Implications*, New York, London : The Guilford Press, 2000.

¹⁵ Gordana Kuterovac-Jagodić, & Gordana Keresteš, „Perception of parental acceptance- rejection and some personality variables in young adults“. *Zagreb: Društvena istraživanja*, 1997. Br.6 (4-5), 477-491.

dijete odbije da izvrši ne istraju do kraja u svom zahtjevu. Interakcije između roditelja i djeteta praćene nedoslednošću roditelja, čestim konfliktima i intenzivnim negativnim emocijama dovode do toga da dijete koristi agresiju kao socijalnu strategiju za pregovaranje u interpersonalnim odnosima. U prilog dobijenim rezultatima ovog istraživanja idu rezultati istraživanja Capaldija i Pattersona ¹⁶, koji pokazuju da grube i nekonzistentne roditeljske vještine disciplinovanja objašnjavaju od 30% do 52% varijance u razvoju nasilnog ponašanja.

Nedovoljno vrijeme posvećeno djeci od strane oca je jedna od dimenzija roditeljskog ponašanja koja je prediktivna za razvoj delinkventnog ponašanja, ali ne i specifična. Kako je posebno značajna uloga oca u procesu identifikacije muškog djeteta sa osobom istog pola, neadekvatan nadzor od strane oca, često napuštanje djece i porodice od strane oca otežava proces socijalizacije. Takvi postupci oca prema djeci dovode do hladnog emotivnog odnosa sa djecom. Djeca osjećaju ljutnju, bijes, izolovanost. Sputavanje ispoljavanja povrijedenosti i bijesa prema ocu u periodu djetinjstva dovodi do ispoljavanja agresivnog ponašanja prema okolini u periodu adolescencije. Rezultati ovog istraživanja ne potvrđuju se u inozemnim istraživanjima. U većini inozemnih istraživanja više se naglašava značaj fizičke agresivnosti oca u razvoju poremećaja u ponašanju kod djece.¹⁷

Neispunjavanje roditeljskih obećanja je dimenzija roditeljskog ponašanja prediktivna za razvoj delinkventnog ponašanja, ali takodje ne i specifična. Neispunjavanje roditeljskih obećanja podrazumijeva nedovoljnu senzitivnost roditelja. Roditelji nemaju sposobnost da prepoznaju potrebe djeteta i da na njih odgovore. Nedovoljna senzitivnost roditelja ima za posljedicu da dijete adekvatno ne ovlada sobom ni svojom okolinom. Istraživanja pokazuju vezu između nedovoljne senzitivnosti roditelja i kasnijeg antisocijalnog ponašanja mlade osobe.¹⁸ Međutim, nedovoljna senzitivnost roditelja u periodu djetinjstva nije faktor specifično vezan za antisocijalno ponašanje ako nije u interakciji sa ostalim negativnim karakteristikama, (odbacivanjem roditelja, nekonzistentnim ponašanjem roditelja). Djeca koja svoje roditelje procjenjuju kao nesenzitivne, sklona su iskustvu intenzivnog bijesa i negativnim očekivanjima od drugih. Nesenzitivni roditelji ne mogu da ih usmjere. Njihova nemoć je veća ukoliko su društvene promjene veće, te se naučeni obrasci ponašanja mogu manje primijeniti na

¹⁶ Deborah M. Capaldi & Gerald R. Patterson, „Relations of Parental Transition to Boys Adjustment Problems : I. A Linear Hypothesis. II. Mothers at Risk for Transitions and Unskilled Parenting“. *Developmental Psychology*, 1991. No. 27, 489-504.

¹⁷ Gerald R. Patterson, John B. Reid & Thomas J. Dishion, *Antisocial Boys. A social international Approach*, Eugene: Castalia Publishing Company, 1992. Vol.4.

¹⁸ Jaana Haapasalo & Richard E. Tremblay, “Physically aggressive boys from ages 6 to 12: family background, parenting behavior, and prediction of delinquency”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1994. No.62, 1044-1052.

vaspitanje djeteta. Delinkventni ishod u adolescenciji je moguć, ali su mogući i drugi ishodi.

Ukupno uzevši, rezultati ovog istraživanja pokazuju da su roditeljski postupci prema djeci u periodu ranog djetinjstva od posebnog značaja za nastanak delinkventnog ponašanja u adolescenciji. Ovi rezultati daju osnovu za zaključak da postoji povezanost između prihvaćenosti djece u porodici i poremećaja u ponašanju u adolescentnom dobu. Dobijeni rezultati ukazuju na potrebu za stvaranjem specifičnih pristupa u prevenciji i tretmanu navedenih problema.

Na kraju treba napomenuti da dobijene rezultate treba promatrati i u kontekstu nekih rezervi u pogledu strogih zaključaka. Treba napomenuti da je riječ o stavovima mladih delinkvenata i njihovoj percepciji o ponašanju svojih roditelja. Ova percepcija se ne može uzeti kao tačna mjera roditeljskog ponašanja, ali sigurno je izuzetno relevantna, jer djeca najbolje procjenjuju kako se ona osjećaju i kako doživljavaju svoj odnos sa roditeljima. Kada procjenjujemo uticaj roditelja na dijete, prikladno je iskoristiti informacije iz različitih izvora da bi se dobili što objektivniji podaci roditeljskih postupaka. Mogu se uzeti u obzir procjene i roditelja i djece ili sprovesti sistematsko istraživanje porodice u stvarnim uslovima. Dječiji problemi mogu se posmatrati kao posljedica i kao uzrok roditeljskog ponašanja, što dodatno otežava operacionalizaciju odnosa roditelj-dijete i obuhvata dublji metodološki problem ovakvih istraživanja.

Dobijeni rezultati ovog istraživanja mogu biti korisne smjernice za dalja istraživanja na ovom području. Istraživanje je sprovedeno na uzorku maloljetnih delinkvenata. Stoga bi bilo zanimljivo sprovesti komparativnu analizu funkcionisanja porodica maloljetnih delinkvenata i adolescenata koji su se obratili za pomoć institucijama mentalnog zdravlja, kako u njihovom međusobnom odnosu, tako i u odnosu na normalnu populaciju. Zanimljivo bi bilo ispitati da li adolescente sa problemima karakterišu osobenosti porodičnog funkcionisanja koje ih razdvajaju od normalne populacije, i međusobno diferenciraju.

LITERATURA

1. Belsky, Jay. "The determinants of parenting : A process model". *Child Development*, No.55 (1984): 83-96.
2. Barber, K. Brian, Eric J. Olsen & Shobba C. Shagle. "Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors". *Child Development*, No.65(1994): 1120-1136.
3. Barber, K. Brian. "Parental psihychological control : Revisiting a neglected construct". *Child Development*, No.67(1996):3296-3319.
4. Cummings, E. M., Patrick T. Davies & Susan B. Campbell. *Developmental Psychopathology Family Prosses, Theory, Research and Clinical Implications*. New York, London : The Guilford Press. 2000.
5. Crockett,L.J., David J. Eggebeen & Alan J. Hawkins. "Father's Presence and Young Children's Behavioral and Cognitive Adjustment". *Journal of Family Issues No.14*(1993): 355-377.
6. Capaldi, D.M., & Gerald R. Patterson. „Relations of Parental Transition to Boys Adjustment Problems : I. A Linear Hypothesis.II. Mothers at Risk for Transitions and Unskilled Parenting“. *Developmental Psychology*. No.27(1991): 489-504.
7. Haapasalo, J., & Richard E. Tremblay. "Physically aggressive boys from ages 6 to12: family background, parenting behavior, and prediction of delinquency". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. No.62(1994): 1044-1052.
8. Kuterovac-Jagodić,Gordana & Keresteš, Gordana. "Perception of parental acceptance- rejection and some personality variables in young adults". *Društvena istraživanja,No.6* (4-5),1997. 477-491.
9. Knežević, G. "Mjerenje i porodično funkcionisanje - predlog novog instrumenta". *Časopis za kliničku psihologiju i socijalnu patologiju*.Beograd: Filozofski fakultet. No.1(1994):251-257.
10. Kashani J.H, Burbach D.J., & Rosenberg T.K. "Perception of Family Conflict Resolution and Depressive Symptomatology in Adolescents". *Journal of American Academy Child and Adolescent Psychiatry*. No.27(1), 1998. 42-48.
11. Caron, A. , Weis, B., Harris, V., & Catron, T. "Parenting behaviour dimensions and child psychopathology: Specificity, task dependency, and interactive relations". *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*. 35 (1), 2006. 34-35.
12. Lackovic- Grgin, K. "Porodica i socijalizacija mladih - s posebnim osvrtom na
13. na utjecaj otvorenih oblika roditeljskog ponašanja na dijete". U zborniku : Dani psihologije u Zadru 1980/81. Zadar, 1982.
14. Mijanović, M. *Izbor statističkih metoda*. Univerzitet Crne Gore: Podgorica. 2000.

15. Patterson G. R., John B. Reid & Thomas J. Dishion. "Antisocial Boys". *A social international Approach, Castalia Publishing Company, Eugene*. Vol. 4. 1992.
16. Pettit, G. S., Robert D. Laird, Kenneth A. Dodge, Elizabeth Bates & Michael M. Criss. "Antecedents and behaviour – problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence". *Child Development*, 72 (2), 2001. 583-598.
18. Rohner R. P. *Handbook for the study of parental Acceptance and rejection*. Measurement of parental Acceptance - Rejection Center for the study of parental Acceptance and Rejection, The University of Connecticut Storrs, CT., 06268, USA. 1984.
19. Rohner R.P., Byungchai C.Hahn & Evelyn C. Rohner. "Social –class differences in perceived parental acceptance – rejection and self evaluation among Korean –American Children". *Behavior Science Research*, No.15(1980): 55-56.
20. Schaefer, E.S. "Development of a parental attitude research instrument". *Baltimore:Child Development*, No. 29(1958):339–361
21. Vulić-Prtorić, Anita. *Depresivnost u djece i adolescenata*. Jastbarsko: Naklada Slap. 2004.
22. Vujović, Tatjana. *Od žrtve do delinkventa*. Nikšić: Filozofski fakultet. 2009.